

Cenevre Afyon Konferansları ve Türkiye'nin Tutumu

Suna ALTAN*

Özet

Haşhaş bitkisinin sütünden elde edilmiş olan afyon maddesi, farklı toplumlarda tıbbi amaçların yanında keyif verici madde olarak da kullanılmıştır. Afyon kullanımının artmasıyla birlikte, 17. yüzyıldan itibaren afyon maddesinin seri üretimine başlanmıştır. 20. yüzyılın başlarında afyon tüketim oranının dünyada hızlı bir şekilde artmış olmasından dolayı duyulan rahatsızlık nedeniyle, uluslararası alanda afyon ve afyonlu ürünlere karşı müdahale kaçınılmaz olmuştur. ABD, dünyadaki afyon sorununu kontrol altına almak adına öncü devlet olmuştur. 1920 yılında Milletler Cemiyeti'nin kurulması ile birlikte tüm yetki, denetim ve çalışmalar bu cemiyet tarafından yürütülmeye başlanmıştır. Milletler Cemiyeti tarafından uluslararası alanda afyon ve afyondan üretilen ürünlerin kontrolü için denetim mekanizması kurulmuştur. Milletler Cemiyeti tarafından 1925-1936 yılları arasında düzenlenmiş olan Cenevre Afyon Konferansları, uluslararası alanda afyona müdahale konusunda önemli bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, ülkenin ekonomik durumunu da göz önüne alarak 1932 yılına kadar bu denetim mekanizmasının dışında kalmıştır, fakat ülke içinde bazı düzenlemeler yapmaktan da geri kalmamıştır. ABD, Türkiye'nin mekanizmaya dâhil edilmesi konusunda ülkemize siyasi ve ekonomik baskılar yapmıştır. Türkiye, Cenevre Afyon Konferanslarına katılmış ve 1932 yılı itibarıyla sözleşme ve antlaşmalarda imzacı olmuş, böylece afyon konusunda uluslararası denetim mekanizmasına dahil olmaya başlamıştır. Bu makalede, Cenevre Afyon Konferanslarına gidilen süreç, Cenevre Afyon Konferansları ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin konferans öncesi ve sonrası uluslararası alandaki işbirliği ve ülke içinde yapmış olduğu çalışmalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Afyon, Cenevre, Haşhaş, Milletler Cemiyeti, Türkiye Cumhuriyeti

* Dr. Öğr. Üyesi, Dr. Suna Altan, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Beşevler/Ankara, suna.altan7634@hotmail.com. Bu çalışma, Doç. Dr. Serdar SARISIR danışmanlığında "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Haşhaş; Ekonomik ve Siyasi Boyutlarıyla (1909-1950)" (Ankara 2018) adlı yayınlanmamış doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Geneva Opium Conferences and Turkey's Attitude

Abstract

The opium material obtained from the milk of the poppy plant has been used as a stimulant in addition to several medicinal purposes in different societies. With the increase in the use of opium, the mass production of opium material has been started since the 17th century. In the early 20th century, the intervention of the opium and opium products were inevitable due to the discomfort arising from the rapid increase in the opium consumption rate in the whole world. The United States has become a pioneer to control the opium problem in the world. With the establishment of the League of Nations in 1920, all the authorities, audits and works have been carried out by this society. A control mechanism for the regulation of products produced from opium and opium products in the international arena was established by the League of Nations. Geneva Opium Conferences, organized by the League of Nations between 1925-1936, has become an important turning point in the international arena for the intervention of opium. The Republic of Turkey, taking into account the economic situation of the country has remained outside of this control mechanism until 1932, but did not stayed back from making some adjustments in the country. Turkey, attended the Geneva Opium Conference and became a signatory of agreements and treaties in 1932, thus began to be included in the international controls on opium. In this article, the process leading to the Geneva Opium Conferences, Geneva Opium Conferences themselves and the Republic of Turkey's pre-conference and after-conference activities within the country in cooperation with the international arena is discussed.

Keywords: *Opium, Geneva, Poppy, the League of Nations, the Republic of Turkey*

Giriş

Afyon'un elde edildiği haşhaş bitkisinin tarımı dünyanın birçok yerinde ve çok eski tarihlerden itibaren yapılmaya başlanmıştır. Haşhaşın kök kısmı kuvvetli olmasına karşın, bitkinin yapısı uzun ve incedir. Haşhaş kapsülünün içerisinde yer alan tohumları küçük olup siyah beyaz, gri, sarı ve açık kırmızı renklerden oluşmaktadır.¹ Haşhaşın kör ve açık olmak üzere iki çeşidi bulunmaktadır. Kör haşhaş iri kaburgasız ve geniş tabanlıdır, açık haşhaş ufak ve topak halindedir.² Haşhaş ekimi yapılacak olan toprağın gübre bakımından zengin olması gerekmektedir, çünkü bitki ekim ve gelişme süresince sürekli olarak gübreye ihtiyaç duymaktadır.³ Bitkinin ekim zamanları ilkbahar ve sonbahar aylarıdır. Kışların sert geçtiği bölgelerde ilkbaharda, kışların ılıman geçtiği bölgelerde ise sonbahar aylarında ekimi yapılmaktadır.⁴ Ekim yönteminde serpme, ekim makinası ve şişe usulü kullanılmaktadır ancak çiftçiler en fazla serpme usulü ile yapılan ekim yöntemini tercih etmektedir.⁵ Haşhaş, a çiçeklenme başlangıcından yaklaşık 10-15 gün sonra çizim işlemi için hazır hale gelmektedir. Haşhaş bitkisi henüz yeşil iken ortasından çizilerek çizim işlemi gerçekleştirilir. Kaburgadaki süt boruları kesildiğinde beyaz süt maddesi suda ve havada koyulaşarak kahverengi bir sakız haline dönüşür. Bu sakız algi bıçağı ile toplanarak yoğurulur ve sakız haşhaş yapraklarına sarılır, böylece afyon maddesi elde edilmiş olur.⁶ Afyon, iklim koşulları, çizim ve toplama koşullarına bağlı olarak farklılıklar gösterir ve bu farklılıklardan dolayı *soft afyon* ve *drogist afyon* olmak üzere iki çeşit afyon elde edilir.⁷

Afyonun ortaya çıkış serüveni M.Ö. 5000'li yıllara kadar dayanmaktadır.⁸ Olgunlaşmış haşhaş kapsüllerinden elde edilmiş olan afyon maddesine Yunanlılar "opos" adını vermişlerdir. Günümüzde kullanılan "opium" sözcüğünün kökeni de buradan gelmektedir.⁹ Literatürde afyonun kullanımı ile ilgili çeşitli bilgilere rastlanılmaktadır. Haşhaşı günlük hayatlarında yoğun olarak kullanan toplumlar, bu bitkinin sütünden afyon maddesini elde etmeleriyle birlikte afyonun halk arasındaki kullanımı yaygınlaşmıştır. Haşhaş maddesinin bahçelerde bir bitki olarak yetiştirildiğini ve afyon maddesinin elde edilmesi ile birlikte uyuşturucu madde olarak kullanılmaya başlandığını ilk olarak Omiros eserlerinde dile getirmiştir.¹⁰ II. yüzyılda yaşamış olan ve dönemin önde gelen isimlerinden olan Galenos, afyonu ağrı kesici, ateş düşürücü ve öksürük ilacı olarak

1 Ali Kürçay, Haşhaş Yetiştirilmesi, Ankara, Güven Matbaası, 1962, s. 7-10.

2 Vahdi yurtmen, "Haşhaş ve Afyon", Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi, 1956, S.18, s.8

3 Ali Haydar Erel, Haşhaş Ziraatı, İstanbul, Matbaa-ı Osmaniye, 1914, s.4

4 Celal Tarıman, "Afyon Ekimi" Çiftçi, 1946, C.2, S.13, s.3.

5 Rıza Doğukan Türkiye'de Türkiye de Haşhaş Ziraatı ve Afyon İstihali, Ankara, Toprak Mahsulleri Ofisi Yayınlar, s.19-20.

6 İnönü Ansiklopedisi C.1, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946, s. 195.

7 Rıza Doğukan, "Türkiye'de Haşhaş Ziraatı ve Afyon İstihali", Ziraat Dergisi, S. 97, 1949, s. 37-39.

8 Mustafa Baktır, "Afyon" İslam Ansiklopedisi, 1988, C.1, s.42; Ahmet Gümüşçü-Osman Gümüşçü, "Türkiye'de Haşhaş ve Haşhaş Dağılımının Coğrafi Dağılışı", Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 1993, S.6, s.134.

9 Kerim Alpınar, "İyilerin ve Kötülerin Bitkisi Afyon", Bilim Teknik Dergisi, S. 82, Ankara 1974, s.25.

10 Kamuran şerif, Afyon Türkiye'de ve Dünya'da, Ankara, İktisat Vekâleti Yayınları, 1930. s.24.

kullanmıştır.¹¹ Afyon maddesi uzun yıllar boyunca tıp alanında ağrı kesici ve yatıştırıcı olarak kullanılmıştır. Bazı hastalıkların tedavisinde temel ilaç olmanın yanında, bazı hastalıklarının tedavisinde ise daha çok destek ilaç olarak kullanılmıştır.

12. yüzyıla kadar yalnızca tıp alanında kullanılan afyon, Çin ve Hindistan'da bu yüzyıldan itibaren farklı amaçlarla kullanılmaya başlanmıştır.¹² Afyonun keyif verici madde olarak kullanılmaya başlanmasının ardından insanlar arasında kullanımı artmıştır. Afyonun, bu tarihlerde ihtiyaç ve talebinin sürekli artmış olmasına karşın herhangi bir seri üretimi söz konusu olmamıştır. Fakat 1613 yılı itibarıyla Fransız Hint şirketi afyona olan talebe cevap için Hindistan'da seri üretime başlamıştır.¹³ Böylece dünyanın ilk afyon seri üretimi Fransızlar tarafından gerçekleştirilmiştir. Üretimin başlamasıyla birlikte bu ürünün ticareti de buna paralel oranda bir gelişme göstermiştir. Yüksek getirisi gözden kaçmayan afyonun diğer bir önemli üreticisi de İngilizler olmuştur. Doğu Hindistan Kumpanyası sayesinde afyon ticaretine dâhil olan İngilizler kısa sürede Hindistan'ın afyon konusunda iki önemli şehri olan Bengal ve Bihar'a hâkim olmuşlardır.¹⁴ İngiltere'nin ürünlerini satmada ki en büyük pazarı ise Çin olmuştur. İngiltere ve Çin arasında uzun yıllar devam edecek olan afyon ticaret sorunu da yine bu dönemde başlamıştır. 18. yüzyıldan itibaren İngiltere Çin'deki afyon payını daha fazla artırma yoluna gitmiştir. Çin'e giren afyon miktarının her geçen gün artması Çinli yetkilileri endişelendirirken, İngiliz tüccarları sevindirmiştir. Böylece Çinli yetkililer duruma müdahale kararı almışlardır. Çin, İngilizleri Doğu Asya'nın en büyük uyuşturucu kaçakçısı olarak ilan etmesiyle birlikte iki ülke arasındaki ticaret savaşı yani¹⁵ Afyon Savaşları 1839 yılında başlamıştır. 1841-1844 yılları arasında bu savaşlardan istediğini elde etmiş olan İngiltere, Çin'i bir dizi antlaşmalarla mahkûm etmiştir.¹⁶ Bu gelişmeye bağlı olarak afyon ve afyon bileşenlerinden meydana getirilen ürünlerin ticareti ve kullanımı hızla yayılmaya başlamıştır. Kullanım oranının artmasıyla birlikte dünyadaki afyon sorununun temelleri de kendini göstermeye başlamıştır.

1. Cenevre'ye Giden Süreç

Dünyadaki afyon sorunu 19. yüzyılın sonunda afyonun karlı bir ticari emtia olmasıyla başlamıştır. Afyon kullanım oranının artması sonucunda ürünün ticareti

11 Sarım Hüsni, "Haşhaşın Tarihi", *Farmakolog Dergisi*, 1934-1935, C.3 s.780-82

12 Yavuz Dilmen, "Türkiye'de ve Dünyada Afyon Alkaloidleri", *Türk Eczacılar Birliği Dergisi*, 1982, S.7, Ankara, s.23-24; Teoman. Kesercioğlu, Bülent-Levent Savaş, "Derdimiz ve Dermanımız: Haşhaş", *Bilim ve Teknik Dergisi*, 1999, S.32, s.105.

13 Mehmet Ali Kâğıtçı, *Afyon*, İstanbul, Vakıf Matbaası, 1960, s.23.

14 Burak Çıtır, "Uluslararası Afyon Anlaşmalarında Osmanlı İmparatorluğu", *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, C.1, S. 1, 2015, s.22

15 Micheal Dillion, *Modernleşen Çinin Tarihi*, (Çev. Eylem Ümit Atılğan-Aydın Atılğan) İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.57.

16 Michea Dillion, a.g.e., s.65.

uluslararası pazarda önemli bir yer edinmiştir. 19. yüzyılın sonuna kadar afyonun üretim ve ticaretine dair herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır ancak yaygınlaşan afyon kullanımı toplumları tehdit eden bir hal almaya başlamıştır. 20. yüzyılın başında Amerika ve Avrupa'da keyif verici madde kullanım oranının artmasından dolayı ABD duruma müdahale etme kararı almıştır. ABD Senatosu Dış İlişkiler Komisyonu Başkanı olan Porter, 1923 yılında ABD'nin afyon konusunda uzun yıllar boyunca takip edeceği politikaların çerçevesini oluşturacak bir rapor yayınlamıştır. Başkan Coolidge'ye sunulmuş olan raporda; dünyadaki afyon üretiminin ihtiyacın çok üzerinde olduğunu ve dünyayı tehdit eden uyuşturucu maddesinin üretim yerlerinin fazlalığına dikkat çekilmiştir. Yaşanan ihtiyaç fazlalığı sorununun çözümü için ise ekim yerlerinin kısıtlanması önerilmiştir.¹⁷ ABD, toplumdaki afyon ve afyonlu maddelerin kullanımlarının azaltılmasının, afyon üreticisi ülkelerin üretim faaliyetlerine yasaklama ve kısıtlama getirilerek mümkün olacağını savunmuştur. Bu düşünceden hareketle afyon üretim ve ticaretini kontrol altına alma adına yapılacak olan uluslararası çalışmalarda ABD öncü devlet olmuştur.

ABD, afyonun üretim ve ticareti konusunda dünyada ilk sırada gelen Çin ve İngiltere'yle uluslararası alanda müdahale ve işbirliği konusundaki çalışmalar için bir ön görüşme yapmıştır. Yapılmış olan üçlü görüşmenin neticesinde afyon ve alkaloitlerine uluslararası alanda müdahale konusunda ilk toplantının Çin'in Şangay kentinde yapılmasına karar verilmiştir. Toplantıya özellikle büyük üretici devletlerin katılımının sağlanması üzerinde durulmuştur. ABD, afyonun önemli üretici devletlerinden biri olan Osmanlı Devleti'nin bu konferansa katılmasını istemekteydi. Bu doğrultuda ABD Sefareti Osmanlı Devleti'ne bir davet yazısı göndermiştir. 1909 yılında Şangay'da düzenlenecek olan Uluslararası Afyon Komisyonu'na temsilciler göndererek katılmasını istemiştir. Osmanlı Devleti, konferans davetine vermiş olduğu cevapta; haşhaş-afyon üretiminden dolayı ortaya çıkan zararlı maddelerin yasaklanması için yapılacak olan toplantıya ve insanlık âleminin faydası için düzenlenecek olan komisyona davet edilmiş olmasından dolayı memnuniyetini dile getirmiştir. Ancak Çin'de sefiri bulunmadığından ve Çin'e temsilci gönderilmesinin zor olacağından adı geçen komisyona iştirak edemeyeceğini bildirmiştir. Toplantıya katılmayacak olmasına karşın, toplantı sonucunda alınan kararların kendisine bildirilmesini talep etmiştir.¹⁸

1909 yılında gerçekleştirilmiş olan Şangay Konferansı'na ABD, Çin, Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, Felemenk, Japonya, İran, Portekiz, Rusya, Siyam ve Avusturya-Macaristan dâhil toplam 13 ülke katılmıştır.¹⁹ Konferans sonunda alınmış olan kararlar ağırlıklı olarak Çin'in afyon üretim ve ticaretini kontrol altına alma yolunda olmuştur. Afyonun sağlık alanı dışında kullanımına müsaade edilmeyeceği ve yine imzacı

17 Cengiz Erdinç, *Overdose Türkiye-Türkiye'de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar*, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 51.

18 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO, 3806/285445-2(2), 1328; BOA, BEO, 3717/278755-2(1), 17 Şubat 1335.
19 Martin Booth, *Haşhaştan Eroine Uyuşturucunun 6000 Yıllık Öyküsü*, İstanbul, Sabah Kitapları 39, 1996, s.154

devletlerin kaçakçılık konusunda önlem almaları alınan kararlar arasında yer almıştır.²⁰ Şangay Konferansı dünyadaki afyon üretim, ticaret ve tüketiminden rahatsız olan devletlerin uluslararası alanda atmış oldukları ilk adım olması münasebetiyle büyük bir önem arz etmiştir, ancak gerek alınmış olan kararlar gerekse kararların uygulanması konusunda aynı hassasiyet gösterilememiştir. Devletlerin ikili ilişkileri neticesinde oluşan çıkarları istenilen sonuçların alınmasına sürekli engel olmuştur. Konferansın eksiklikleri göz önüne alınarak, bu eksikliklerin giderilmesi ve daha fazla üretici devleti uluslararası işbirliğine dâhil etmek için yeni bir görüşmenin 1911 yılında Lahey’de yapılması kararı yine Şangay Konferansı’nda alınmıştır.²¹ Bu karar, afyon konusunda yapılacak olan çalışmaların kararlılık ile devam edeceğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Şangay Konferansı’nın son bulmuş olmasıyla birlikte Lahey’de yapılacak olan konferansın çalışmalarına başlanmıştır. Çalışmalarda öncü devlet olan ABD, Lahey Afyon Konferansı için katılımcı olmasını istediği devletlerle ikili görüşmeler yapmaya başlamıştır. Bu sırada Almanya ve İngiltere arasında afyon üretimi konusunda büyük bir kriz yaşanmıştır.²² Almanya’nın Avrupa’nın en büyük drog üreticisi olması İngiltere’yi rahatsız etmiştir. İki ülke arasında yaşanmış olan anlaşmazlığın gölgesinde konferansın çalışmaları devam etmiştir. Konferansta görüşülecek olan kararlar davetli olan devletlere önceden beyan edilmiştir. Kararlar arasında afyon üretimi, ticareti, kaçakçılık ve satışı ile ilgili konular yer almıştır.²³ Afyon üretiminden kaynaklanan ve madde bağımlılığı oluşturan bileşenlerin ortadan kaldırılması amacıyla yapılacak olan Lahey Afyon Konferansı’na Osmanlı Devleti’nin katılım davetini ABD yapmıştır.²⁴ Osmanlı Devleti davete katılmayacağını bildirmiş ve katılmama gerekçesi olarak ta; haşhaş-afyon üretiminin ülkenin önemli gelir kaynaklarından biri olduğunu, yapılacak olan herhangi bir sınırlandırmanın ziraat ve iktisatta telafisi mümkün olmayacak kayıplara neden olacağını ifade etmiştir.²⁵ Alınan bu cevapla ABD hayal kırıklığına uğramıştır çünkü afyonun büyük üreticilerden olan Osmanlı Devleti’nin uluslararası iş birliğine dâhil edilmesi önemli bir adım teşkil edecekti.

1 Aralık 1911 yılında Hollanda’nın Lahey şehrinde I. Lahey Afyon Konferansı 12 ülkenin katılımı ile gerçekleştirilmiştir. Antlaşma taslağı görüşmeleri sırasında 12 ülkenin çıkarları çatışmıştır. Almanlar ilaç sanayilerini, Portekizliler Macau’daki afyon ticaretini, İran yeni keşfettiği kârlı afyon ticaretini, Hollanda Hint adalarında yaptıkları ticaretini, İngilizler ise Hindistan ticaretinin zarar görmesini istememişlerdir. Her ülkenin ayrı bir isteğinin olması konferansa zarar vermiş olsa da, sonuç itibarıyla yapılmış olan

20 BOA, BEO, 3806/285445-2(3/4), 1328

21 I. Bayar,- Ghodse, “Evolution Of International Drug Control, 1945-1995”, Bulletin On Narcotics Volume L1, Nos. 1 And 2, United Nations 1999, s.3

22 Ali N. Babaoğlu, Uyusturucu ve Tarihi Bağımlılık Yapan Maddeler, Kaynak Yayınları, İstanbul 1997, s.91-94.

23 BOA, BEO, 3806/285445-2(5), 1328.

24 BOA, BEO, 3736/280159-2(1), 6 Nisan 1326; BOA, BEO, 3717/278755-1(2), 27 Şubat 1325.

25 BOA, BEO, 3806/285445-6(1), 21 Ağustos 1326.

antlaşmalarda ortak nokta bulunmuştur. Böylece 23 Ocak 1912 tarihinde Lahey Afyon Sözleşmesi katılımcı devletler tarafından imzalanmıştır.²⁶ Sözleşmeye göre; ham afyon konusunda; kanunlar ve nizamlar konulacaktır. Kullanıma hazır afyon konusunda; hazır afyonun imâline, ülke içindeki ticaretine karşı tedbirler alınması gerekecektir. Tıbbi afyon-morfin-kokain-saire konusunda; devletler morfin ve kokainin kullanımına sadece tıbbi amaçlar için izin verecek ve yeni yasalarla eczacılıkta düzenleme yapacaktır. Morfin- kokain üretilen yerler sürekli denetim ve kontrol altında tutulacaktır.²⁷ I. Lahey Afyon Konferansı'nın kapsamlı ilk uluslararası afyon toplantısı olmasına karşın alınan kararlar oldukça zayıf kalmıştır.

I. Lahey Afyon Konferansı'na katılım sağlamamış olan devletleri uluslararası alanda işbirliğine dâhil etmek için 1 Temmuz 1913 tarihinde yine Lahey'de II. Lahey Afyon Konferansı düzenlenmiştir. Ancak istenilen sonuç elde edilememiştir.²⁸ Osmanlı Devleti de konferansa davet edilmiştir. Durumu değerlendiren Said Halim Paşa Hükümeti, bu konferansa katılmamış ve yapılan sözleşmeye de dış ticaretin zarar göreceği düşüncesi ile taraf olmamıştır. ABD, Osmanlı Devleti'nin antlaşmaya imza koyması için yoğun çaba sarf etmiş ancak olumlu bir sonuç elde edememiştir. Osmanlı Devleti sözleşmeye imzalamamış olsa da, ülke sınırları içinde kendi belirlediği kanunlar çerçevesinde uygulamalar yapmıştır.²⁹ II. Lahey Afyon Konferansı sonucunda afyon ve türevlerinin yayılmasının engellenmesinde başarılı olunamamış olsa da, katılımcı devletler iç piyasalarında durumu kontrol altına almak için çalışmalar yapmışlardır. Kokain ve afyonun ihraç edildiği limanları kısıtlamak amacıyla, üretim ve dağıtımını kontrol etmeye yönelik yasal düzenlemeler yaparak yürürlüğe koymuşlardır.³⁰ II. Lahey Afyon Konferansı'nda alınan kararlar uygulanmış ancak istenilen sonuç yine elde edilememiştir. Eksiklikler göz önüne alınarak yeni bir konferans yapılması kararı alınmıştır.

15 Haziran 1914 tarihinde III. Lahey Afyon Konferansı; Çin, Almanya, ABD, Arjantin, Belçika, Şili, Brezilya, Danimarka, İspanya, Fransa, İngiltere, Haiti, Felemenk, İtalya, Japonya, Rusya, Meksika, İran, Portekiz, Romanya, İsveç, Siyam, İsviçre ve Uruguay'ın katılımı ile gerçekleştirilmiştir.³¹ Alınmış olan karar ise tatbikini yapmamış olan devletlerin tasdik yapması ve sözleşmede imzacı olmayan devletlerin imzalaması yönünde olmuştur. Şangay Konferansı'na nazaran Lahey Konferansları, katılımcı devletlerin çokluğundan dolayı daha verimli geçmiş ve daha iyi sonuçlar alınacağı düşüncesini güçlendirmiştir. Katılımcı devletlerin sayıca fazla olmasından dolayı uygulamaların hayata geçirilmesi konusunda daha hızlı ve kolay olacağı düşünülmüştür. Ancak 1914 yılının Temmuz ayında başlamış olan I. Dünya Savaşı ile birlikte sözleşme

26 Martin Booth, a.g.e., s.155-156.

27 Düstür, III. Tertip, C. 14, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1933, s. 227-240.

28 Mehmet Ali Kâğıtçı, Afyon..., s.46-47.

29 Cengiz Erdiç, a.g.e., s. 32.

30 Julia Buxton, "The Historical Foundations of The Narcotic Drug Control Regime", The World Bank Development Research Group Macroeconomics and Growth Them, 2008, s.13

31 Düstür, III. Tertip, C. 14, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1933, s.242-245.

ve antlaşmalar rafa kaldırılmıştır. Cephedeki askerin morfin ihtiyacından dolayı savaşıyan devletler afyon ithalat miktarlarını artırma gereksinimi duymuşlardır. Artan ihtiyacı üretici ülkelerin karşılamamasından dolayı savaş boyunca Lahey Afyon Sözleşmesi'nin uygulanması söz konusu olmamıştır. Savaş boyunca eroin morfin ve afyon kullanımında çok ciddi artışlar meydana gelmiştir. Bu yüzden I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından yapılmış olan barış antlaşmalarının Lahey Afyon Sözleşmesi'nin onayına dair madde; Versay'ın 295. maddesi, Sait Germain'in 247. maddesi, Triyanon'un 230. maddesi, Neuilly'nin 247. maddesi ve Sevr'in 280. maddesinde yer almıştır.³²

Savaşın sona erip barış antlaşmalarının uygulanmasıyla birlikte, yenedünya düzeni oturmaya başlamıştır. Uluslararası alandaki afyona müdahale konusu tekrar gündeme gelmiştir. Uygulamalar ve denetimlerin sistemli bir şekilde yapılması için çalışmalar 1920 yılında kurulmuş olan Milletler Cemiyeti'ne devredilmiştir. Cemiyetin görevleri arasında afyon ve tehlikeli ilaçların denetimi de yer almıştır.³³ Milletler Cemiyeti'ne antlaşmaların yönetimi için merkezi bir yapı sağlanmıştır. Cemiyet, uzman kişilerden oluşturmuş olduğu destek birimi ile mekanizmayı kontrol etmeye başlamış³⁴ ve ilk iş olarak afyon ve afyonlu maddeler konusunda sıkıntı yaşamış olan devletleri bir araya getirerek bir durum toplantısı yapmıştır. Toplantının sonunda bir istişare komisyonunun kurulması kararı alınmıştır. Komisyonca; İngiltere, Fransa, Hollanda, Japonya, Portekiz, Siyam, ABD ve Yugoslavya yer almıştır. Komisyonun ilk çalışması ise 1921-1924 yılları arasında daha kapsamlı bir uluslararası antlaşma hazırlığı olmuştur. Komisyonun afyon ve afyonlu maddeler konusundaki çalışmaları arasında ihracatın izne, ithalatın ise sertifikaya bağlı yapılmasına ve devletlerin afyon ve afyonlu maddeler ile ilgili yıllık rapor tutmasına dair kararların alınması yer almıştır.³⁵ Elde edilecek olan raporlarla ülkelerin üretim ve ticaretini kontrol altında tutulması öngörülmüştür. Milletler Cemiyeti'ndeki Afyon İstişare Komisyonu yapmış olduğu çalışmalar neticesinde uluslararası alanda daha kapsamlı bir konferans yapılmasına karar vermiştir.

2. Cenevre Afyon Konferansları ve Türkiye'nin Tutumu

I. Dünya Savaşı'nın sonra ermesinin ardından yapılmış olan barış antlaşmaları ile birlikte yeni dünya düzeni kurulmuştur. Siyasi ve askeri düzenler kurulmasının ardından uluslararası meseleler görüşülmeye başlanmıştır. Haşhaş bitkisinin yetiştirilmesi ve afyondan elde edilen zararlı ilaçların ticaretinin yasaklanması konusunda savaş öncesinde yapılmış olan çalışmalar hayata geçirilememiştir. Yeni düzenin kurulması ile birlikte bu

32 Reşat Saka, *Uyuşturucu Maddeler (Afyon-Morfin-Eroin-Esrar-Kokain) Hakkında Milletler Arası Hukuki ve Sosyal Durum*, İstanbul, Cumhuriyet Matbaası, 1948, s.180.

33 Ali N. Babaoğlu, a.g.e., s. 93.

34 Julia Buxton, a.g.m., s. 13-14.

35 Reşat Saka, a.g.e., s.108-110; Çağrı Erhan, *Beyaz Savaş Türk-ABD İlişkilerinde Afyon Sorunu*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996, s.55-56.

konudaki çalışmalar kaldığı yerden devam ettirilmiştir. Çalışmalarda öncü olan devlet ABD, bu öncülüğüne savaş sonrasında da devam ederek, yapmış olduğu çalışma ve girişimler sonucunda Milletler Cemiyeti tarafından afyon ve uyuşturucu maddelerin üretim ve ticaretinin yasaklanması konusunda Cenevre'de 3 konferans düzenlenmiştir. Konferansların ana teması afyon üreticisi ülkelerin görüşmelere katılımının sağlanması ve yapılacak olan sözleşme ve antlaşmalara imza konulması olmuştur. Konferanslarda ABD'nin en çok üzerinde durmuş olduğu ülke Türkiye olmuştur. Tarım alanlarının fazla olması üretim ve verimin yüksek olmasından dolayı ABD durumdan rahatsız olmuş ve Türkiye'nin mutlaka kısıtlama ve sınırlamalara dâhil edilmesi gerektiğini düşünerek, davet ve imza konusunda da ısrarcı olmuştur.

2.1. Birinci Cenevre Afyon Konferansı (12 Şubat 1925)

Milletler Cemiyeti, afyon konusunda uluslararası denetimi elinde bulundurmasının ardından, ABD'nin girişimiyle ilerleyen zaman ve değişen dünyada afyon ve afyonlu maddelere arz talep dengesinin değişmesinden dolayı yeni çalışmalar yapma ihtiyacı duymuştur. Cemiyet, afyon konusunda daha etkin adımlar atmak için uluslararası alandaki çalışmalarına devam etmiştir. Milletler Cemiyeti tarafından Lahey sözleşmesinde eksik olan hususlar göz önüne alınarak yeni çalışmanın sınırları belirlenmiş ve bu doğrultuda konferansta görüşülecek olan konular saptanmıştır. İsviçre'nin Cenevre kentinde afyon konferansı düzenleneceği tüm devletlere duyurulmuştur. Lahey Afyon Konferansı'na davet edilmiş olan bütün devletler Cenevre Afyon Konferansı'na da davet edilmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda 1925 Şubatında konferans başlamıştır. Bu konferansta uluslararası alanda afyon konusunda izlenecek yol ve yapılacak olan çalışmalar görüşülecektir. Komisyon üyesi olmasına karşın ABD bu görüşmeye katılmamıştır.³⁶ Bu durum komisyon üyelerinin dikkatini çekmiştir. Çünkü sürecin başlangıcından itibaren ABD, afyon konusunda en çok çaba sarf eden ve en istekli ülke olarak görülmüştür. Cenevre'ye davet edilmiş olan Türkiye konferansa katılım kararı almıştır. Konferansa Türkiye'yi temsilen Ziraat Vekâleti Müsteşarı Süreyya Bey'in katılmasına karar verilmiştir.³⁷ Görüşmelerin başlamasının ardından hükümet Süreyya Bey'e bir telgraf göndermiştir. Gönderilmiş olan telgrafta, Bakanlar Kurulu'nun talimatı olmadan herhangi bir taahhütnamede bulunmaması ve görüşmeleri bildirmesi istenmiştir.³⁸

12 Şubat 1925'de Cenevre Afyon Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşmeye imza koyan devletler; Arnavutluk, Almanya, Brezilya, Avusturya, Belçika, Avusturya, Kanada, Britanya, Yeni Zelanda, Cenub-i Afrika İttihadı, İrlanda Serbest Devleti, Hindistan, Bulgaristan, Şili, Küba, Danimarka, İspanya, Fransa, Yunanistan, Macaristan, Japonya,

36 Mehmet Ali Kağıtçı, Afyon..., s. 46-47.

37 Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 30.18.1.1.11.49.7, 19 Ekim 1924.

38 BCA., 30.18.1.1.12.59.11, 4 Aralık 1924.

Letonya, Hollanda, İnan, Lüksemburg, Lehistan, Portekiz, Nikaragua, Sudan, Yugoslavya, İsviçre, Siyam, Çekoslovakya ve Uruguay'dır.³⁹ İmzalanmış olan sözleşmeye göre;

- Sözleşmeyi imzalayan devletler, afyon üretim ve ihracatı konusunda şimdiye kadar herhangi bir kanun yapmamış ise bundan sonra yapacaklarını garanti etmişlerdir.
- İmzacı devletler, ticaret yaptıkları ya da yapacakları şehir ve mahallelerini sayılarını sınırlayacaklarını garanti etmişlerdir.
- Afyon, kokain, morfin, hint keneviri gibi maddelere yalnızca tıp alanında kullanmak şartı ile izin verileceğini ve kanuni düzenlemeler yapılacağını kabul etmişlerdir.
- Eczanelere belirlenen gram ve dozlarda afyon ruhu-dover tozu ve tıbbi afyon satmalarına izin verilmiştir.
- Taraflar bu sözleşmenin uygulanmasında temel olan ürünün ithali içinde izin talep edecek ve ithalat-ihracatçının isim ve adreslerini beyan edeceklerdir.
- Bu sözleşmenin yürürlüğe girmesini takiben 3 ay içinde daimi merkez komitesi kurulacaktır. Azaları, Milletler Cemiyeti Meclisi tarafından tayin edilecektir. Azaların süresi ise 5 yıl ile sınırlandırılmıştır.
- Taraflar her sene daimi merkez komitesine tıbbi, fenni ve başka maksatla ülkelerine ithal edecekleri maddenin miktarı hakkında bildirimde bulunacaklardır.
- Devletler komiteye mevadla ilgili 5 sene önceki istatistikleri göndermeyi kabul etmişlerdir.
- Bu sözleşmeyi imzalayanlar Lahey'in 1-3-5 kısımlarını da kabul etmiştir.⁴⁰

Konferansta yapılmış olan çalışmalar neticesine sağlık alanındaki zorunluluk haricinde önlenmesi için alınan tedbirler şunlardır;

- Afyon satış ve üretiminin devlet kontrolüne alınması
- Afyon ve afyonlu maddelerin ihracatının kontrolü
- Uyuşturucu maddelere ait milletlerarası ticaretin kontrolü
- Daimi merkez komitesinin tesisi ve teşkilatlandırılması
- Antlaşma metnine uygun kanunların yapılması⁴¹

Birinci Cenevre Konferansı başarıyla tamamlanmıştır. Konferans sonucunda

39 Mehmet Ali Kâğıtçı, Afyon., s. 47-48.

40 Düstür, III. Tertip, C. 14, s.248-67.

41 Reşat Saka, a.g.e., s. 128.

imzalanmış olan sözleşme daha çok ticari durumun kontrol altına alınması ile ilgili olmuştur. Haşhaş ekim ve afyon üretimi ile ilgili doğrudan bir yaptırım ele alınmamıştır. İç denetimler ve kanuni düzenlemelere daha çok yer verilmiştir. Denetimlerin sistemli bir şekilde yapılabilmesi için Daimi Merkez Komitesi kurulmuştur. Türkiye, konferansa katılım sağlamış ancak haşhaş ve afyon konusunda Osmanlı Devleti'nden devralmış olduğu mirası devam ettirmiştir. İsmet Paşa⁴² Hükümeti, alınmış kararları gözden geçirerek Ticaret ve Ziraat Vekilleri⁴³ ile yapmış olduğu görüşmeler neticesinde sözleşmeye imza konulmaması yönünde karar almıştır. Antlaşma ve sözleşmelere imza konulmamasındaki en önemli neden, haşhaş-afyon üretiminin ülke ekonomisinde gerek çiftçiler gerekse ihracatçılar açısından önemli bir gelir kaynağını oluşturmasını olmuştur. Ülkede ekonomik açıdan zor günler yaşanıyor iken ekonomik getirisi fazla olan bu üründen vazgeçilmesi mümkün olmamıştır.⁴⁴ Birçok ilde yapılan haşhaş-afyon tarımı binlerce ailenin geçim kaynağını oluşturmuştur. Ekonomik kayıplar büyük sıkıntılara neden olacağı için Türkiye imzacı devletlerarasında yer almamıştır. Ayrıca ihracatta, ticarete ve borsada bu ürüne hâkim olan kişilerin bir kısmının bürokratlardan oluşması nedeniyle uluslararası antlaşmalarda bulunan kısıtlamalar ve yasaklamalara karşı güçlü bir direniş gösterilmesine neden olmuştur.⁴⁵

Türkiye, yaşanacak ekonomik kaybı göze alamayarak sözleşmelere imza koymamış ancak ülke içinde kendi kanunları ile bazı düzenlemeler yapmıştır. İsmet Paşa Hükümeti'nin yapmış olduğu çalışmalar neticesinde yapılan ilk düzenleme, 1 Mart 1926 tarihli 765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'nda uyuşturucu maddelerin cezalarının belirlenmesi olmuştur.⁴⁶ Ardından yapılan incelemeler ve denetlemeler sonucunda zararlı madde üretimi yaptığı saptanmış olan yabancı sermaye ile İstanbul'da açılmış olan fabrikaların faaliyetlerine son verilmesi kararı alınmıştır. Bu karar neticesinde ilk olarak; Japon sermayesi ile açılmış olan Kimyager Kikuçi tarafından işletilen Taksim'deki fabrikanın 1927 yılında kapatılmasına karar verilmiştir. Fabrikanın malzemeleri Türkiye Eczacılar Laboratuvarları'na devredilmiştir. Kapatılan ikinci fabrika ise Fransız sermayesiyle Kuzguncuk'ta açılmış asıl adı *Türk Eczayı Tıbbiye ve Kimyevi Şirketi* olan Fransızca isminden dolayı *Sico* olarak da bilenen fabrika olmuştur.⁴⁷ Kapatılan üçüncü fabrika ise Eyüp'te bulunan *ETKİM* adlı fabrika olmuştur.⁴⁸

42 1884 İzmir doğumludur. 1892'de askeri eğitimine başlamıştır. 1915 ile 1918 yılları arasında çeşitli askeri görevlerde bulunmuştur. 1920 yılında Ankara Hükümeti'nin Genelkurmay Başkanı olmuştur. I. ve II. İnönü zaferini kazanmıştır. Mudanya ve Lozan Antlaşmalarını imzalamıştır. 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk başbakanı olmuştur. 1938 yılında Cumhurbaşkanlığı görevine gelmiştir. 1950 yılında görevi sona ermiştir. 1961'den 1965 yılına kadar Başbakanlık yapmıştır. 1972 yılında CHP ve milletvekilliğinden ayrılmıştır. Bkz. İsmet İnönü, Hatıralar, Bilgi Yayınevi, Ankara 2014, s. 25.

43 Dönemin Ticaret Vekilleri: Ali Cenani ve Mustafa Rahmi, Ziraat Vekili: Sabri Efendidir. TBMM Albümü, C. 1, s. 145.

44 Mehmet Işık, Madde Kullanımı ve Stratejik İletişim, Ankara, Sage Yayıncılık, 2013, s. 60.

45 Cengiz Erdinç, a.g.e., s. 49.

46 Mehmet Işık, a.g.e., s. 60.

47 Serpil Çelenk-Faruk Aktuzlu, "Haşhaş Sorunu", Kimya Mühendisliği Mecmuası, C. 7, S. 64, Ankara 1974, s. 10.

48 BCA, 30.18.1.2.20.33.4, 25 Mayıs 1931.

Afyonun milli mevzuata girişi ise 1928 yılında çıkarılmış olan 1339 Sayılı Kanun'la gerçekleşmiştir.⁴⁹ Uluslararası alanda haşaş-afyon ile ilgili yapılan toplantılar dikkate alınarak uyuşturucu maddeler konusunda çalışmalar yapılmaya devam edilmiştir. Uyuşturucu maddelerin üretim ve hazırlanmasını kontrol altına almak için 1/179 numaralı kanun layihası 15.12.1928 tarihinde TBMM'de grşlmştir. Uyuşturucu maddeler hakkındaki kanunda 18 madde kabul edilmiştir. Bu maddeler içinde dikkat çekenleri ise;

1. Ham afyon, tıbbi afyon, morfin gibi ürünlerin imal, ihraç ve ithali Sıhhat ve İçtimai Vekâlet'inin kontrolüne bırakılmıştır.
2. Eczaneler ve ecza ticarethaneleri afyon alımında serbest bırakılmıştır.
3. İmalathane ve fabrika amak için özel izin alınmalıdır. Fabrika ve imalathanelerde kimyager bulundurulması zorunlu tutulmuştur. Müesseselere verilecek olan izinler Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti ile İktisat Vekâlet'ine ait olacaktır.
4. Fabrika ve imalathanelerin üretmiş olduğu ürünler memleket içinde eczane ve ecza ticarethaneleri dışındaki yerlere satışı yasaklanmıştır.
5. Fabrika ve imalathanelerin Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti tarafından teftiş olunması uygun grlmştir.
6. Uyuşturucu maddeleri ithal etmek isteyen eczaneler miktar ve cinsini, nereden alacaklarını ve sipariş bilgilerini Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'ine bildirmeye mecbur tutulmuştur.
7. Fabrika ve imalathanelerin her ay Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâlet'ine üretim çizelgelerini göndermesi mecbur tutulmuştur.
8. Uyuşturucu maddeleri ithal, ihraç ve satışından ceza almış olanlara bir daha asla izin verilmeyecektir.
9. Eczanelerde yapılacak olan satışlara reçete şartı konulmuştur.
10. Ecza ticarethanelerinde muhafaza ve satışların kayıtları zorunlu tutulmuştur.⁵⁰

1928 yılından itibaren uyuşturucu maddeler konusunda yapılan çalışmalar neticesinde kanunlarla maddenin ticareti devlet tekeline alınarak kaçakçılığa karşı önlem alınmıştır. Ayrıca haşaş-afyon ekimi de devlet kontrolüne tabi tutulmuştur.⁵¹

49 TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası, Haşaş Ekiminin Yasaklanması Hakkındaki Görüş ve nerileri, Ankara, 1974, s. 4-5.

50 TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, İçtima:2, 15 Aralık 1928, s. 53-55.

51 Ayhan Songar, Haşaş Meselesi ve Türkiye, İstanbul, Hareket Yayınları, 1974, s. 74.

Ülke içinde afyon konusunda düzenlemelerde bulunulmuş olmanın yanında uluslararası mekanizmaya dâhil olmayan Türkiye, devletlerarası yardımlaşma konusunda herhangi bir olumsuz düşüncede olmamıştır. 1928 yılında ABD'nin Türkiye'den afyon kaçakçılığıyla ilgili istihbarat paylaşımı isteği olmuştur. Türkiye, yapılmış olan talebe olumlu cevap vermesiyle birlikte ABD ile ortak istihbarat paylaşımı gerçekleştirilmiştir.⁵² Türkiye'nin bu isteğe olumlu cevap vermesin de; uluslararası antlaşmalara imza koymamış olmasından ötürü uluslararası alanda ve özellikle ABD'de Türkiye karşıtı oluşturulmuş olan kamuoyuna karşın, bu ortaklığı kabul ederek Türkiye bu konuda ilgisiz ve kayıtsız olmadığını, uluslararası uyuşturucu kaçakçılığına göz yummadığını ve onaylamadığını göstermek istemiştir.

2.2. İkinci Cenevre Afyon Konferansı (13 Temmuz 1931)

Milletler Cemiyeti, Birinci Cenevre Afyon Konferansı'nın hemen ardından afyon ve uyuşturucu maddeler konusunda çalışmalarını sürdürmüş ve Cemiyetin Daimi Merkezi Afyon Komitesi yeni bir toplantı düzenleme kararı almıştır. Davet edilmiş olan devletlere Cemiyet tarafından mektup gönderilmiştir. 6 Ocak 1931 tarihinde Türkiye'ye gelen davet mektubunda; Cenevre'de düzenlenmesi planlanmış olan İkinci Cenevre Afyon toplantısına katılması istenmiştir. Cemiyet mektupta, yapılacak olan toplantıya Türkiye'nin katılmasını özellikle arzu ettiğini vurgulanmıştır. Çünkü toplantıda Türkiye'de kurulmuş olan afyon fabrikalarının⁵³ imal ve ihraç durumları görüşülmek istenmiştir. Bu davete olumlu bakan ve konferansa katılma kararı alan Türkiye, temsilci olarak bir heyet belirlemiştir. İlk belirlenmiş olan heyetin başkanlığına TBMM ikinci reisi olan Hasan Hüsnü tayin edilmiştir. Ancak daha sonra yapılan görüşmeler neticesinde heyet ve başkanı değiştirilmiştir. Yeni heyette İktisat Vekili; Mustafa Şeref, Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili; Asım Bey, Hariciye Siyasi Müşaviri; Suphi Ziya, Müşavir; Mehmet Ali Tayyar ve Cenevre Konsolosu olan Şevket Fuat yetkilendirmiştir. Hükümet, Cenevre'deki görüşmelerde dile getirmesi için Şevket Bey'e bir rapor göndermiştir. Raporunda; Türk Hükümeti Lozan Barış Antlaşması'nın 100. maddesinde 1912 Afyon Antlaşması ile 1914 protokolünü kabul etmiş ancak 1925 tarihli antlaşmaya imza koymamıştır. Bundan dolayı

52 Cengiz Erdiñç, a.g.e. s. 52.

53 İlk olarak 1926 yılında Japonlar Türk afyonunu işlemek için almış oldukları izin ile Hite Sagan ve Hosep Galenyan tarafından *Orient Products Company* adı altında afyon işleme fabrikasını Taksim'de bulunan Mecidiye Kışlası'nda açmışlardır. Fabrika İstanbul Taksim'de faaliyet göstermiştir. J. Taranto'nun oğlu olan Nissim Taranto, afyon fabrikası kurulması için girişimini yapmıştır. Bu girişimden olumlu sonuç alınmış ve 1929 yılının Mayıs ayında Nissim Taranto ve ortakları tarafından İstanbul Eyüp'te, Bahriye semtinde *Eczayı Tıbbiye ve Kimyeviye* adı ile açılmıştır. Üçüncü fabrika da, *Türk Eczayı Tıbbiye ve Kimyevi Şirketi* adı ile İktisat Vekâlet'ine verilmiş olan sözleşmenin ve belgelerin teslimi ile kurulmasına izin verilmiştir. Yüz bin Türk Lirası sermayeye sahip olan fabrika, 1929 yılının Aralık ayında Fransız sermayesi ile İstanbul Kuzguncuk'ta faaliyete geçmiştir. C. Erdiñç, a.g.e. s. 54-55; Osman Öndeş, *Asıl Efendiler Levantenler*, Şenocak Yayıncılık, İzmir 2010, s. 47-48; BCA, 30.18.1.2.6.59.10, 4 Aralık 1929; Nurhayat Sütülpınar, *Türkiye'de Afyon Alkaloitleri Elde Edilişinin Tarihiçesi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1999, s. 133-34.

duruma uyma zorunluluğumuzun olmadığını, ziraatımızın önemli bir ürünü olan afyonu korumak zorunda olduğumuzu bunun yanında uluslararası sınırlamalardan da uzak kalınmayacağını, fabrikaların imalinde kendi afyonumuzu kullandığımızı, fabrikaların kontrolünün Sıhhat ve İçtimai Vekâletine verildiğini, imalat ve ihracat konularının kontrol altında tutulacağı ve bundan sonra afyon konusunda yapılacak olan tüm konferans ve toplantılara katılım sağlanacağı bildirilmiştir.⁵⁴

İkinci Cenevre Afyon Konferansı aralarında Türkiye'nin de bulunduğu 44 ülkenin katılımı ile gerçekleşmiştir. Konferansta, uyuşturucu maddelerin üretim ve ticaretinin sınırlandırılması afyon üretim oranlarının her yıl %10 azaltılması, devletlerin üretim, ithalat, ihracat ve tüketimlerini kontrol edecek merkezin kurulması gibi konular görüşülmüştür.⁵⁵ Görüşülmüş olan bu konuların yanında toplantıda Türkiye aleyhine bir rapor yayınlanmıştır. Bu raporda Türkiye, afyon üretimi ve afyon fabrikalarının faaliyetleri konusunda, olduğundan daha fazla gösterilerek suçlanmıştır. Milletler Cemiyeti bu raporla birlikte Türkiye üzerindeki baskısını daha da artırmıştır.⁵⁶ Uyuşturucu maddelerin üretiminin sınırlandırılması ve dağıtımının düzenlenmesi için 1931 yılının temmuz ayında gerçekleşmiş olan İkinci Cenevre Afyon Konferansı'nda yapılan görüşmeler neticesinde 13 Temmuz 1931'de sözleşme imzalanmıştır. Almanya, ABD, Arjantin, Avusturya, Belçika, Bolivya, Brezilya, Britanya, İrlanda, Şili, Kosta-Rika, Küba, Danimarka, İzlanda, Hindistan, Lehistan, Dominiken, Mısır, İspanya, Habeşistan, Fransa, Yunanistan, Guatalama, Hicaz ve Necit, Japon, İtalya, Liberya, Litvanya, Lüksemburg, Meksika, Monako, Panama, Portekiz, Paraguay, Felemenk, İran, Romanya, Siyam, İsveç, İsviçre, Çekoslovakya, Uruguay ve Venezüella antlaşmaya imza koymuştur. Bu sözleşme 1912 Lahey ve 1925 (Şubat) Cenevre'de yapılmış olan sözleşmeyi bütünleştirmiştir. Sözleşmeye göre;

- İmzacı devletler Cenevre'de kabul ettikleri denetim mekanizması olan Daimi Merkez Komitesine her yıl cetvelleri göndereceklerdir.
- Hiçbir memlekette sözleşmede belirtilen miktarların haricinde üretim yapılmayacaktır.
- Tıbbi ve fenni olmayan bir ihtiyaç için üretim yapılmış olan afyon veya koka yaprağı ancak sadece tıbbi amaçlı ise ihracatına izin verilecektir.
- Cenevre sözleşmesinin 4 ncü maddesinin uygulanması ve kontrollerin ona göre yapılacağı kabul edilmektedir.
- İmzacı devletler, ülkelerinde kurulmuş olan imalatçı firmalardan 3 ayda bir üretime dair rapor alacaklardır.

54 BCA, 30.10.0.0.180.243.7, 21 Ocak 1931; BCA, 30.18.1.2.22.55.11, 2 Ağustos 1931; BCA, 30.18.1.2.19.27.4, 9 Mayıs 1931; BCA, 30.18.1.2.19.30.16, 19 Mayıs 1931.

55 Parlamentolar Birliği Türk Grubu, Cenevre Konferansı 1932 Rapor, TBMM Matbaası, Ankara, s. 26.

56 Çağrı Erhan, a.g.e. s. 95.

- Antlaşmaya göre, afyon, koka yaprağı ithalatı ve ihracatı konusunda ABD bu sözleşmeden daha keskin tedbirler alabilir ve yine ABD transit geçiş noktalarında kontrolleri sağlayabilir.⁵⁷

İmzalanmış olan sözleşme ile birlikte bundan sonra hükümetlerin, sürekli olarak Milletler Cemiyeti'ne rapor sunması, üretici ülkelerin ise üretim faaliyetlerini 3 yılda bir rapor etmesi, devletlerin yasal iç düzenlemelerini yapması, denetim organının istediği zaman denetim yapma yetkilerini kullanması gibi konular karara bağlanmıştır.⁵⁸ Antlaşmanın son maddesi oldukça dikkat çekicidir çünkü ABD'ye diğer devletlerden daha fazla yetki verilmiştir. Bu durum neticesinde ABD'nin Milletler Cemiyeti üzerindeki artan etkisi bir hayli hissedilmiştir. Bu konferans ile birlikte Milletler Cemiyeti, afyon üretiminin ve bütün alt dallarının denetim ve kontrolünü kendi bünyesine almış oluyordu.⁵⁹ Konferansta alınmış olan kararlar temsilciler tarafından Ankara'ya bildirilmiştir. Yapılmış olan görüşmeler neticesinde hükümet yapılmış olan antlaşmaya imza konulmaması yönünde karar almıştır. Konferansın ardından Milletler Cemiyeti'nin afyon istişare komisyonu tarafından, 1932 yılında Cenevre'de afyon, haşhaş ve koka yaprağı ziraatının sınırlandırılması konusunda konferans düzenlemesine karar verilmiştir. Davetli olan Türkiye, hükümeti temsilen Cenevre konsolosu Fuat Bey'in katılmasına karar vermiş ve kendisine de imza yetkisi verilmiştir.⁶⁰ Ancak yapılmış olan görüşmeler neticesinde Türk temsilcisi tarafından herhangi bir antlaşma veya sözleşmeye imza konmamıştır.

Türkiye, İkinci Cenevre Afyon Konferansı sonucu alınmış olan kararlara imza koymamış olsa da ülke içinde afyon konusunda dair çalışmalarına devam etmiştir. Uyuşturucu maddelerin ticaret ve ihracına dair kısıtlamalar yapılmıştır. Yapılmış olan çalışmalar neticesinde Almanya'da Türkiye'ye karşı olumlu bir hava oluşmuştur. Türkiye'nin uyuşturucu ticareti ile kaçakçılığı konusunda mücadele etmediği ve bazı ülkelere yasal olmayan yollarda ürün göndermiş olduğuna dair basında yer alan yazılar ve haberler 1931'de Berlin'de çıkan "*industrie-und andeks-zeitung*" haberinden sonra son bulmuştur.⁶¹ Bu sırada ülke içindeki afyon üretim ve ticaretini kontrol altına almak amacıyla TBMM'de yapılmış olan görüşmeler neticesinde 10.07.1932 yılında 2061 numaralı kanun ile "*Türkiye Afyon Yetiştiriciler Satış Birliği*" kurulmuştur. Kurum, inhisar şeklinde oluşturulmuştur.⁶² Kanun gereğince; birliğin teşkilatı ve afyonun satışı bu birlik tarafından yapılacaktır. Afyon üreticileri ve dış pazar satıcıları bu birliğin üyesi olacaktır. Afyon ekimini 4 yıl üst üste yapmayan çiftçiler birlikten çıkarılacaklardır. Üretim yerleri mıntikalara ayrılacaktır. Her mıntıkada 3 kişilik bir idare heyeti oluşturulacaktır. Birlik azası yetiştirmiş olduğu ürünü idare meclisinin belirlemiş olduğu tarihlerde birliğe satacaktır. Böylece üreticiler bu birliğe üye sayılmıştır ve Türkiye'deki tüm afyon

57 Düstür, III. Tertip, C. 14, s. 275-300.

58 Çağrı Erhan, a.g.e., s. 56.

59 Ali N. Babaoğlu, a.g.e., s. 93.

60 BCA., 30.18.1.2.27.26.12, 13 Nisan 1932.

61 BCA., 30.10.0.0.178.230.3, 2 Haziran 1931, s. 2.

62 Düstür, III. Tertip, C.13, Başvekâlet Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1932, s. 1206.

üreticileri yıllık mahsulatın tamamını bu birliğe vermekle yükümlü olmuşlardır. Başka bir yere ya da kişiye bireysel olarak ürün satışı yasaklanmıştır.⁶³ Kurulmuş olan bu birlik sayesinde, afyon yetiştiren çiftçilerin bir arada tutulması ve tek elden kontrol edilmesi sağlanmış olacaktır. Böylece afyonun iç ve dış satışı devlet kontrolünde yapılarak; uygunsuz satışları, fiyat farklılıkları, kaçakçılık gibi konulara müdahale imkânı sağlanmış olacaktır.

Yapılmış olan çalışmalar bazı imzacı devletler özellikle ABD için yeterli olmamıştır. ABD'nin bu konudaki olumsuz görüşlerinin etkisi altında kalmış olan Milletler Cemiyeti, 1932 yılında yayınlamış olduğu raporda; uyuşturucu maddeler konusunda dünyada tek sorumlu ülke olarak Türkiye'yi göstermiş olması Türkiye'de hoşnutsuzluk yaratmıştır. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bu şekilde dünyaya tanıtılması Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in olaya bizzat el koymasına neden olmuştur. Yapılan incelemeler neticesinde haşhaş-afyon ticaretinin Türkiye'nin uluslararası imajına zarar vermesi göz önüne alınarak duruma müdahale edilmiştir.⁶⁴ Uyuşturucu maddeler konusunda yaşanan sıkıntıların giderilmesi için sözleşmelerin onaylanması gerektiği kararı alınmıştır. Türkiye'ye karşı alınmış olan iktisadi önlemlerle ülke ekonomisi zor duruma sokulmuştur. Bu durumun düzeltilmesi için antlaşma ve sözleşmelere imza konulması kararı alınmıştır.⁶⁵ 25 Aralık 1932 tarihinde İcra Vekilleri Heyeti Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'in yüksek başkanlığında toplanmış ve iktisadi, zirai ve sıhhi konular görüşülmüştür. Bunlar;

1. 1912 Lahey, 1925 ve 1931 Cenevre Uluslararası antlaşmalara imza konulması
2. Kapatılan fabrikaların bir daha asla açılmaması ve her hususi imalatı takibi
3. Ham afyonun dış ticaretinin ticari bir birlik merkezi tarafından yapılması
4. Afyon üretiminin sınırlandırılması ve tarımının izine tabi tutulması
5. Hint kenevirinin Türkiye'de ekilmesinin katiyen yasaklanması
6. Uyuşturucu maddelerin gizli imalının ve kaçakçılığının ihtisas mahkemelerine vermek ve ceza hükümlerine tabi tutmak
7. Bu programın uygulanmasıyla birlikte Türk milletine ve insanlığa faydalı olunacağı vurgulanmıştır.⁶⁶

Hükümetin ekim ve dikim sahalarındaki kısıtlamalar kararı ve kaçakçılık için alınmış olan tedbirler uluslararası kamuoyuna duyurulmuştur. Bu kararlar tüm dünyada memnuniyetle karşılanmış; özellikle ABD senatosunda büyük bir memnuniyet yaratmıştır. ABD Senatörünün yapmış olduğu açıklamada;

63 TBMM Zabıt Ceridesi, C. 9, İçtima:1, 3 Temmuz 1932, s. 481-482;Vahdi Yurtmen, "Haşhaş ve Afyon", Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi, S. 19, Ankara 1956, s. 5-6.

64 Mehmet Işık, a.g.e, s.61.

65 BCA., 30.18.1.2.28.32.20, 27 Nisan 1932.

66 BCA., 30.18.1.2.32.80.7, 25 Aralık 1931; BCA., 30.10.0.0.178.230.8, 25 Aralık 1932.

“İnsanlığın uyuşturucu madde kaçakçılığı konusunda dünya çapında verdiği savaşta Mustafa Kemal'in önderliğinde Türkiye Cumhuriyeti liderliği almıştır” sözleri ile memnuniyeti dile getirmiştir.⁶⁷

Afyon ve diğer uyuşturucu maddelerin uluslararası ticaretinin sınırlandırılması ve yasaklanmasıyla ilgili 1912 Lahey, 1925 ve 1931 Cenevre Antlaşmalarına ve protokollerine TBMM'nin almış olduğu karar neticesinde bu antlaşma ve protokollere katılma isteği 1933 yılında 26768/3 numaralı mektup ile Milletler Cemiyeti'ne bildirilmiştir.⁶⁸ 1912 Lahey Afyon Sözleşmesi ve 25 Haziran 1914 Tarihli Protokol'üne imza yetkisi Osman Nuri Bey'e verilmiştir.⁶⁹ Alınmış olan bu kararın ardından İktisat Vekili Celal Bayar'ın yapmış olduğu konuşmada;

“Afyon mukavelenamesine iştirak edebilmemiz için uzun zaman düşündük ve bunun leh ve aleyhimizdeki delaini büyük bir tetkikten geçirdik nihayet fırkanın ve hükümetin esaslı bir şekilde bu işe girmeyen karar verdik ve girerken bu meydana bulunan zararları göz önünde tuttuk fakat girmez isek muhtemel olan, büyük zararların önüne geçilmesi noktasından fayda mülahaza ettik. Biz ekonomi itibarı ile beynelmilel afyon komitesine iştirak ettiğimiz zaman, zaten memleketimizle dünyanın her tarafında şiddetli bir kriz hüküm fermandı. Komisyona girmeyenler daima suretle kaçakçılık şaibesi altında bulunuyorlar. Cumhuriyet rejimi itibarı ile temiz hareket ettiğimizi evvele kendimize saniyen bütün cihana karşı isbat etmek mecburiyetindeyiz.”⁷⁰ Sözleri ile durumun hassasiyeti ve zorunluluğu üzerinde durmuştur.

Türkiye'nin antlaşmalara imza koyma kararının ardından 3.01.1933 tarihinde ABD Senatosu'nda konuşan Pensilvanya Senatörü Jemes J. Davis⁷¹; “Bütün dünya ve özellikle de ABD Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in uyuşturucu maddeler üzerine koyduğu yasaklık göz kamaştırıcı bir Noel armağanı olmuştur.” sözleri ile durum karşısındaki memnuniyetini dile getirmiştir.⁷² Türkiye'nin bu girişimiyle uluslararası kamuoyunda oluşturulmuş olan kötü imajı ortadan kalkmaya başlamıştır. Afyon maddesinin tahribatından geniş ölçüde zarar görmüş devletler alınan kısıtlama ve sınırlama kararından dolayı Türkiye'ye övgülerini sıkça dile getirmişlerdir. Uluslararası toplumda yaşanan memnuniyet gözler önüne serilmiştir.⁷³ Türkiye'nin, uyuşturucu maddeler konusunda yaptığı çalışmalar yalnızca bunlarla sınırlı kalmamıştır. Sınıra yakın yerlerde önlemler

67 Mehmet Ali Kağıtçı, Yurdumuza Has Essiz Cevher Afyon Mahsulümüzü Kurtarma Savaşı, Grafik Sanatlar Matbaası, İstanbul 1977, s. 4.

68 BCA., 30.10.180.244.11, 05 Mart 1932.

69 BCA., 30.18.1.2.35.29.18, 26 Nisan 1933.

70 Özel Şahingiray, Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s. 313.

71 Pennsylvania'dan bir Senatör; Tredegar, Güney Galler, 27 Ekim 1873 doğumludur. 1930 yılında Birleşik Devletler Senatosu'na Cumhuriyetçi olarak seçildi. ABD'de çeşitli siyasi görevlere bulunmuştur. <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=d00011>, (Erişim Tarihi: 12.07.2018)

72 Mehmet Işık, a.g.e, s. 61.

73 Nejat Akgün “Haşhaş Konusunda Asılsız İddialar”, Karma Ekonomi Dergisi, S. 69, Ankara 1971, s. 7.

de alınmaya başlanmıştır. Gümrük ve İnhisar Vekâleti; Mardin, Urfa, Hatay, Gaziantep gümrük bölgesi dâhilinde afyon alım satım ve naklinin yasaklanmasını ön gören kanuni tedbirlerin alınmasının kaçakçılığı önleyeceği beyan etmiştir.⁷⁴ Uyuşturucu kaçaklığına karşı tedbir almak amacıyla ABD gümrükleri ile işbirliği çerçevesinde ABD Hükümeti tarafından Türkiye'ye gönderilen Mr. A.A. Christides'in ülkeye girişine izin verilmiştir.⁷⁵ Afyon konusunda çalışmalara devam eden hükümet, Türkiye *Afyon Yetiştiriciler Satış Birliği'nin* görevine 2061 sayılı kanun ek maddesi ile son vermiştir.⁷⁶ Hükümet yapmış olduğu yeni çalışmalar neticesinde afyonun üretim ve satışının devlet kontrolünde olması için 31 Mayıs 1933 yılında 2253 sayılı kanun ile "*Uyuşturucu Maddeler İnhisarı*" kurumunun kurulmasını sağlamıştır. 2253 sayılı kanunun 8. maddesince de Hamza Osman Bey müdürlüğe tayin edilmiştir.⁷⁷ İnhisarın kuruluşu ile birlikte; afyon üretimi ve ihracatı artık devlet eli ile kontrollü bir şekilde kanuna uygun olarak yapılmaya başlanmıştır.

Uluslararası alanda 1933 ve 1935 yıllarında afyon konferansı yapılması kararı alınmıştır. Türk Hükümeti bu iki konferansa da Bern elçisi Cemal Hüsnü'yü temsilci olarak görevlendirmiştir.⁷⁸ 1933 yılında Panama ve 1934-35 senelerinde Habeşistan'a yapılmış olan afyon ihracatı hakkında Milletler Cemiyeti afyon istişare komisyonuna izahat vermek için Cemal Hüsnü ve teknik destek konusunda yardımcı olması için Uyuşturucu Maddeler İnhisar müdürü Ali Sami Bey görevlendirilmiştir.⁷⁹ Hükümet, haşhaş-afyon konusundaki çalışmalarını kontrollü bir şekilde devam ettirmiştir. Haşhaş-afyon durumunu görüşmek üzere Maliye, İktisat, Sıhhat ve İçtimai Muavenet ve Ziraat Vekâletleri müsteşarlarından seçilmiş olan afyon komisyonu Haziran 1935'de Hariciye Vekâletinde, Hariciye Vekâleti umumi kâtibi Numan Menemencioğlu'nun başkanlığında toplanmıştır. Bu görüşmede Ticaret ve İktisat Şefi Bedi Arbel, teşkilatlandırma müdürü Servet Berkin, Türk ofisi başkanı Mecdet Alkan, Uyuşturucu İnhisar Müdürü Ali Sami ve İdare Meclisi Başkanı Ziya Taner, Hıfzıssıhha Umum Müdürü Asım Arar ve Fen İşleri Müşaviri Selim Herkmen de bulunmuşlardır. Görüşmede; Atatürk başkanlığında toplanmış olan heyetin kararları, uyuşturucu maddeler inhisar hakkındaki kanun, uyuşturucu maddelerin denetlenmesi, uluslararası afyon antlaşmaları, komisyon raporları ve afyonun durumu hakkında konular görüşülmüştür.⁸⁰ Ülke içinde yapılmış olan çalışmalar diğer devletler tarafından sıkı bir şekilde takip edilmiştir. Özellikle ABD, çalışmalar sonucundaki memnuniyetini sık sık dile getirmiştir.

74 BCA., 30.10.0.0.180.245.17, 24 Kasım 1939.

75 BCA., 30.18.1.2.74.39.11, 13 Mayıs 1937.

76 TMMOB, a.g.e., s. 5.

77 BCA., 30.18.1.2.62.20.17, 17 Mart 1936.

78 BCA., 30.18.1.2.36.37.14, 20 Mayıs 1933; BCA., 30.18.1.2.58.78.7, 10 Ekim 1935.

79 BCA., 30.18.1.2.60.93.20, 11 Aralık 1935.

80 BCA., 30.10.0.0.178.230.8, 3 Temmuz 1935, s. 2-3.

2.3. Üçüncü Cenevre Afyon Konferansı (26 Haziran 1936)

Milletler Cemiyeti afyon konusundaki çalışmalarına ara vermeden devam etmiştir. 1931 yılı ile 1936 yılları arasında konuya dair küçük çaplı toplantılar yapılmıştır. Daha kapsamlı bir çalışma için 1936 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde Üçüncü Afyon Konferansı'nı gerçekleştirme kararı alan Milletler Cemiyeti, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bu konferansa katılması için bir davet göndermiştir. Türk Hükümeti konferansa katılım kararı olarak davete olumlu cevap vermiştir. İsmet İnönü Hükümeti⁸¹, Türkiye'yi temsil etmek üzere Cenevre Başkonsolosu Numan Tahir Seymen'i görevlendirmiştir. İmza yetkisi de Numan Tahir Seymen'e verilmiştir.⁸² 8 Haziran 1936 tarihinde Cenevre'de zararlı ilaçların yasaklanması ve yasal olmayan ticaretin yasaklanması konusunda düzenlenen konferansa katılan devletler şunlardır; ABD, Afganistan, Avusturya, Brezilya, Bulgaristan, Kanada, Çin, Şili, Küba, Danimarka, Mısır, Ekvator, İspanya, Fransa, Yunanistan, Honduras, Irak, Macaristan, Hindistan, Lehistan, Meksika, Norveç, Panama, Peru, Flemenk, Bolivya, Nikaragua, Portekiz, Romanya, Siyam, Türkiye, İsviçre, Çekoslovakya, SSCB, Letonya, Urugovay, Venezuela, Yugoslavya ve Finlandiya'dır. Yapılan görüşmeler sonucunda alınan kararlar Cenevre Sözleşmesi'ni oluşturmuştur. 26 Haziran 1936'da imzalanmış olan sözleşmeye şu kararlar alınmıştır;

- İmzalanan sözleşmenin hükmüne giren maddelerin yasal olmadan üretim yapanların, ticaretini yapanların, bu iş için şirket kuranların veya antlaşma yapanların hapis cezasına çarptırılması,
- Kendi ülkesi dışında ülkelerde bu faaliyetleri gerçekleştirenlerin, bu eylemi kendi ülkelerinde yapmış gibi cezalandırılması,
- Yabancı memlekette işlenen suçta ülke kendi vatandaşını iade etmeyi talep eder, eğer iade olunmaz ise cezalandırmanın o ülkede yapılması,
- İmzacı devletlerin, bu olayları önlemek için merkezi bir ofis tesis etmesi, ofis temsilcilikleriyle işbirliği içinde olması,
- Sözleşmeyi her devlet 5 senelik süre ile imzalamış ve ileriki dönemlerde de isteğe bağlı yenileyeceğini kabul etmiştir.⁸³

Tıbbi uyuşturucularda yasal ticaretin sınırlarının çizilmesine gayret gösterilmiştir.

81 Dönemin Hükümeti: İsmet İnönü Başbakanlığında, Hariciye Vekili: Tevfik Rüştü Aras, İktisat Vekili: Mahmut Celal Bayar, Ziraat Vekilleri: Muhlis Erkmen ve Şakir Kesebir, Sıhhat ve İctimai Vekili: Refik Saydam'dan oluşmuştur. Bkz. Kazım Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, Ak Yayınları, İstanbul 1968, s. 165.

82 BCA., 30.18.1.2.64.36.9, 7 Mayıs 1936; BCA., 30.18.1.2.70.97.3, 23 Aralık 1936.

83 Siraceddin Kayhan, Afyon ve Diğer Uyuşturucu Maddeler Bu Maddelerin Tabi Olduğu Uluslararası ve Ulusal Mevzuat, Ahmet Said Matbaası, İstanbul 1946, s. 96-97.

Bu antlaşma diğerlerine göre yasadışı pazarı kontrol altına alma konusunda çözümler sağlamıştır. Kaçakçılık konusuna biraz daha fazla ağırlık verilmiştir. Cezalandırma ve hapis konusunda etkin bir çalışma olmuştur. İmzacı devletler arasında anlaşma sağlanarak kaçakçılık konusunda ortak hareket etmek ve bu konudaki düzeni sağlamak adına etkili bir çalışma olmuştur.⁸⁴ Sözleşme ile ticaret kontrol altına alınmak istenmiştir. Daha önce konu ile ilgili yapılmış olan sözleşmelerden farklı olarak bu sözleşmeye süre sınırlaması konmuştur. Sözleşmenin imzacı devletler tarafından yenilenmesi isteğe bağlı olarak bırakılmıştır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, katılmış olduğu bu konferansta imzacı devletler arasında yer almıştır. Alınan kararları da ülke genelinde vakit kaybetmeden uygulamaya koymuştur, hukuki alanda da bir takım düzenlemeler yapmıştır. Bu kapsamda, Türk ceza kanunundaki konu ile ilgili hükümler yeniden düzenlenmiştir.

1938 yılında Milletler Cemiyeti'nin Afyon Ticareti ve İçtimai Meseleler şube müdürü İsveçli B. Ekstrand haşhaş-afyon konusunda denetim için imzacı ülkelere ziyaretlerde bulunmaya başlamıştır. B. Ekstrand'ın, Yugoslavya'ya yapmış olduğu tetkik ziyareti Türkiye'ye kadar uzatma talebi olmuştur. Yapılacak olan bu ziyarette afyon mevzusundaki fedakârlıklar, uygulamalar ve yapılmış olan çalışmalar gösterilerek Türkiye'nin çabalarını gösterme fırsatı söz konusu olmuştur. Hükümet bu ziyaretin ülkemiz açısından iyi olacağı düşüncesinden dolayı ziyarete izin vermiştir.⁸⁵ Türkiye, ülkeye girişlere ve yapılacak olan gözlem ve çalışmalara izin vererek bu konuda herhangi bir çekincesinin olmadığını, bu konudaki kararlılığını ve işbirliğini ortaya koymuştur. Türkiye Cumhuriyeti Devleti uyuşturucu ve zararlı maddelerin üretimi ve ticareti konusunda Cenevre Afyon Konferansları öncesinde ve sonrasında yapılmış olan bütün uluslararası antlaşma ve sözleşmelere imza koymuştur. Yapılan sınırlamaları ve yasaklamaları yerine getirerek bu konuda ne kadar hassas ve samimi olduğunu gözler önüne sermiştir. Ülke içinde yapmış olduğu çalışmalar neticesinde de bunu tüm dünya devletlerine göstermiştir. Dünya ekonomik buhranından, II. Dünya Savaşı'na doğru bir geçiş dönemi içinde olan Türkiye, konferans kararlarını titizlikle uygulamıştır.

Sonuç

Haşhaş sütünden elde edilen afyon, insanlık için tıp alanında vazgeçilmez bir madde olmuştur. İnsanların geliştirdiği her buluşun iyi yanları olduğu gibi kötü yanları da bulunmaktadır. Afyon maddesi de bu buluşlardan biri olarak insanlık tarihinde yer edinmiştir. Kötü yanının toplumlara tesir etmesiyle birlikte uluslararası alanda afyona müdahaleyi de beraberinde getirmiştir. Afyon ve afyonlu ürünlere müdahale konusunda uluslararası alanda yapılmış olan çalışmalarda Şangay ve Lahey Konferansları temel bir adım teşkil etmiştir. Konferanslar sonucunda, katılım sağlamış olan devletlerin az

84 Julia Buxton, a.g.m., s. 15-16.

85 BCA., 30.10.0.0.178.231.1, 15 Şubat 1938. s. 1-2.

olması ve devletlerarası ekonomik çıkarların çatışmasından dolayı afyon üretimine müdahale konusunda kararlar alınamamıştır. Bu konferanslar daha çok afyonun ticari durumunu kontrol altına alma çabası olarak değerlendirilebilir. I. Dünya Savaşı'nın başlamış olmasından dolayı 1909-1914 yılları arasında uluslararası alanda afyonla ilgili alınmış olan kararların uygulanması söz konusu olmamıştır. 1909-1914 yılları arasında afyonla ilgili yapılmış olan çalışmalar gelecekte yapılacak olan çalışmaların temelini oluşturmuştur.

Savaşın sona ermiş olmasının ardından yeni dünya düzeninde afyon konusu tekrar uluslararası alanda dile getirilmiştir. ABD'nin öncülüğünde başlamış olan afyona uluslararası alanda müdahale çalışmaları Milletler Cemiyeti'ne devredilmiştir. Afyon konusunda çalışmalara devam etmiş olan Cemiyet, ilk olarak uluslararası denetim mekanizmasına dâhil olmamış afyon üreticisi olan devletler üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Nitekim Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bunlardan biridir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de antlaşma ve sözleşmeler konusunda Osmanlı Devleti'nin yaklaşımına benzer bir duruş sergilemiş; hem yerel hem de ulusal anlamda ekonomik değeri yüksek olan söz konusu geleneksel bu ürüne ve onun üzerinden şekillenen dış politika yaklaşımları takip etmekle birlikte konuya dair tasarruflarını kendi inisiyatifi ile şekillendirmiştir. Milletler Cemiyeti ve özellikle ABD Türkiye'nin ekonomisinde önemli bir yer edinmiş olan afyondan vazgeçilmesi için yoğun bir çaba içerisinde olmuşlardır. Milletler Cemiyeti, Türkiye'yi uluslararası denetim mekanizmasını dâhil etme konusunda ısrarcı davranmıştır. Yeni kurulmuş olan devletin ekonomisi pekiyi durumda değildir. Bundan dolayı karlı getirisi olan afyon ürününden vazgeçilmesi pek mümkün görülmemiştir. 1923-1932 yılları arasında Türkiye'ye karşı uluslararası alanda ekonomik anlamda bir baskı politikası izlenmiştir. Baskı politikasını aşmak isteyen Türkiye, 1932 yılından itibaren tüm antlaşma ve sözleşmelere imza koymuştur. Yapılmış olan tüm konferanslara katılım sağlamıştır. Antlaşma ve sözleşmeler Türkiye tarafından zaman kaybetmeden titizlikle uygulamaya konmuştur. Türkiye hiçbir çıkar gözetmeden yaşanacak olan ekonomik kayba karşı afyon ekim sahalarında kısıtlama yoluna gitmiştir. Türkiye, ekonomisinin sıkıntılı olduğu zamanlarda ticari getirisi fazla olan afyon ürününden vazgeçmiştir. Ülke ekonomisinde telafisi mümkün olmayan kayıplar yaşanmıştır.

Milletler Cemiyeti önderliğinde, 1925-1936 yılları arasında yapılmış olan Cenevre Afyon Konferansları uluslararası alanda afyon üretim, ticaret ve denetimine karşı atılmış en önemli adımı oluşturmuştur. Çünkü afyon üretim ve ticaretini hâkim olan devletlerin tamamına yakını uluslararası işbirliğini dâhil edilmiş ve böylece kontrol mekanizmasının daha verimli çalışması sağlanmıştır. Afyonla ilgili ilk ciddi kontrol Daimi Merkez Komitesinin kurulması ile gerçekleştirilmiştir. Komitenin kurulmuş olması afyonla mücadelenin daha kontrollü ve sistemli bir şekilde yürütüleceğinin en önemli göstergesi olmuştur. 1931 yılı itibari ile afyon üretimine dair kısıtlamalar ilk kez görülmüş, afyon üretim oranı %10 azaltılmıştır. Bu konferanslarda alınmış olan kararlar içerisinde en dikkat çekici ise ABD'ye ithalat ve ihracat da daha keskin tedbirler alma ve ana transit

geçiş noktalarının kontrol izni verilmiş olmasıdır. Bu maddeler ile birlikte ABD kendisini ayrıcalıklı bir konuma getirtmiş ve diğer devletlerden daha yetkin olarak uluslararası ticareti kendi kontrolünde tutmayı başarmıştır. Bununla birlikte konferanslarda devletlerarası eşitlik ilkesinin tam olarak uygulanmadığını söyleyebiliriz. Sonuç itibariyle Cenevre Afyon Konferansları, uluslararası alanda afyon ve afyonlu ürünlere müdahale konusunda yapılmış olan çalışmaların dönüm noktasını oluşturmuştur. Uluslararası mekanizma sistemli bir şekilde çalışmalarını yürütmüştür. Türkiye, bu mekanizmaya dâhil olmuş ve çalışmaları büyük bir titizlikle takip eden devletlerden biri olmuştur.

Kaynakça

1. Arşiv belgeleri

1. 1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

- BOA, BEO, 3806/285445-2(5), 1328.
BOA, BEO, 3806/285445-2(2), 1328.
BOA, BEO, 3717/278755-2(1), 17 Şubat 1335.
BOA, BEO, 3736/280159-2(1), 6 Nisan 1326.
BOA, BEO, 3717/278755-1(2), 27 Şubat 1325.
BOA, BEO, 3806/285445-6(1), 21 Ağustos 1326.

1. 2. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA., 30.18.1.1.11.49.7, 19 Ekim 1924.
BCA., 30.18.1.1.12.59.11, 4 Aralık 1924.
BCA., 30.18.1.2.6.59.10, 4 Aralık 1929.
BCA., 30.10.0.0.180.243.7, 21 Ocak 1931.
BCA., 30.18.1.2.22.55.11, 2 Ağustos 1931.
BCA., 30.18.1.2.19.27.4, 9 Mayıs 1931.
BCA., 30.18.1.2.19.30.16, 19 Mayıs 1931.
BCA., 30.10.0.0.178.230.3, 2 Haziran 1931.
BCA., 30.18.1.2.32.80.7, 25 Aralık 1931.
BCA., 30.18.1.2.20.33.4, 25 Mayıs 1931.
BCA., 30.10.180.244.11, 05 Mart 1932.
BCA., 30.18.1.2.28.32.20, 27 Nisan 1932.
BCA., 30.10.0.0.178.230.8, 25 Aralık 1932.

- BCA., 30.18.1.2.27.26.12, 13 Nisan 1932.
- BCA., 30.18.1.2.36.37.14, 20 Mayıs 1933.
- BCA., 30.18.1.2.35.29.18, 26 Nisan 1933.
- BCA., 30.18.1.2.58.78.7, 10 Ekim 1935.
- BCA., 30.18.1.2.60.93.20, 11 Aralık 1935.
- BCA., 30.10.0.0.178.230.8, 3 Temmuz 1935.
- BCA., 30.18.1.2.64.36.9, 7 Mayıs 1936.
- BCA., 30.18.1.2.70.97.3, 23 Aralık 1936.
- BCA., 30.18.1.2.62.20.17, 17 Mart 1936.
- BCA., 30.18.1.2.74.39.11, 13 Mayıs 1937.
- BCA., 30.10.0.0.178.231.1, 15 Şubat 1938.
- BCA., 30.10.0.0.180.245.17, 24 Kasım 1939.

2. Kitap ve Makaleler

- AKGÜN, Nejat (1971). “Haşhaş Konusunda Asılsız İddialar”, Karma Ekonomi Dergisi, (69): 7-8.
- ALPINAR, Kerim (1974). “İyilerin ve Kötülerin Bitkisi Afyon”, Bilim Teknik Dergisi, (82):
- BABAOĞLU, Ali N. (1997). Uyuşturucu ve Tarihi Bağımlılık Yapan Maddeler, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- BAKTIR, Mustafa (1988). “Afyon” İslam Ansiklopedisi, (1): 442-443.
- BAYAR I.,- Ghodse (1999). “Evolution Of International Drug Control, 1945-1995”, Bulletin On Narcotics Volume L1, Nos. 1 And 2, United Nations
- BOOTH, Martin (1996). Haşhaştan Eroine Uyuşturucunun 6000 Yıllık Öyküsü, İstanbul: Sabah Kitapları 39.
- BUXTON, Julia (2008). The Historical Foundations Of The Narcotic Drug Control Regime”, The World Bank Development Research Group Macroeconomics And Growth Them,

- ÇELENK S.- AKTUZLU F. (1974). “Haşhaş Sorunu”, Kimya Mühendisliği Mecmuası, (7: 64): 5-17.
- ÇITIR, Burak (2015). 'Uluslararası Afyon Anlaşmalarında Osmanlı İmparatorluğu', Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, (1:1): 17-47.
- DİLLİON, Micheal (2016). Modernleşen Çinin Tarihi, (Çev. Eylem Ümit Atılgan-Aydın Atılgan) İstanbul: İletişim Yayınları.
- DİLMEN, Yavuz (1982). “Türkiye’de ve Dünyada Afyon Alkaloidleri”, Türk Eczacılar Birliği Dergisi, (7): 23-26.
- DOĞUKAN, Rıza (1949). “Türkiye’de Haşhaş Ziraatı ve Afyon İstihali”, Ziraat Dergisi, (97): 31-55.
- DOĞUKAN, Rıza (?) Türkiye’de Türkiye De Haşhaş Ziraatı ve Afyon İstihali, Ankara: Toprak Mahsulleri Ofisi Yayınlar.
- Düstur, III. Tertip, C. 14, Başbakanlık Devlet Matbaası, Ankara 1933.
- Düstur, III. Tertip, C.13, Başvekâlet Müdürlüğü Matbaası, Ankara 1932.
- ERDİNÇ, Cengiz (2004). Overdose Türkiye-Türkiye’de Eroin Kaçakçılığı, Bağımlılığı ve Politikalar, İstanbul: İletişim Yayınları.
- EREL, Ali Haydar (1914). Haşhaş Ziraatı, İstanbul: Matbaa-İ Osmaniye.
- ERHAN, Çağrı (1996). Beyaz Savaş Türk-ABD İlişkilerinde Afyon Sorunu, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- GÜMÜŞÇÜ, A. - GÜMÜŞÇÜ, O. (1993). “Türkiye’de Haşhaş ve Haşhaş Dağılımının Coğrafi Dağılışı”, Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, , (6): 123-148.
- <http://bioguide.congress.gov/scripts/biodisplay.pl?index=d00011>, (Erişim Tarihi: 12.07.2018)
- HÜSNÜ, Sarım (1934-1935). “Haşhaşın Tarihi”, Farmakolog Dergisi, ,(3): 780-797.
- İŞİK, Mehmet (2013). Madde Kullanımı ve Stratejik İletişim, Ankara: Sage Yayıncılık.
- İnönü Ansiklopedisi C.1, (1946). Milli Eğitim Basımevi, Ankara ss.195 196.
- İNÖNÜ, İsmet (2014).Hatıralar, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- KAĞITÇI, M. Ali (1977).Yurdumuza Has Essiz Cevher Afyon Mahsulümüzü Kurtarma Savaşı, İstanbul: Grafik Sanatlar Matbaası.
- KÂĞITÇI, Mehmet Ali (1960). Afyon, İstanbul: Vakıf Matbaası.

- KAYIHAN, Siraceddin (1946). Afyon Ve Diğer Uyuşturucu Maddeler Bu Maddelerin Tabi Olduğu Uluslararası Ve Ulusal Mevzuat, İstanbul: Ahmet Said Matbaası
- KESERCİOĞLU, Teoman Bülent- SAVAŞ, L. (1999) “Derdimiz ve Dermanımız: Haşhaş”, Bilim ve Teknik Dergisi, (32): 104-105.
- KÜRÇAY, Ali Haşhaş (1962). Yetiştirilmesi, Ankara: Güven Matbaası.
- ÖNDEŞ, Osman (2010). Asıl Efendiler Levantenler, İzmir: Şenocak Yayıncılık.
- ÖZTÜRK, Kazım (1968). Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, İstanbul: Ak Yayınları.
- Parlamentolar Birliği Türk Grubu, Cenevre Konferansı 1932 Rapor, Ankara: TBMM Matbaası.
- SAKA, Reşat (1948). Uyuşturucu Maddeler (Afyon-Morfin-Eroin-Esrar-Kokain) Hakkında Milletler Arası Hukuki ve Sosyal Durum, İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.
- SONGAR, Ayhan (?). Haşhaş Meselesi ve Türkiye, İstanbul: Hareket Yayınları.
- SÜTLÜPİNAR, Nurhayat (1999).Türkiye’de Afyon Alkaloitleri Elde Edilişinin Tarihçesi, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ŞAHİNGİRAY, Özel (1999). Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ŞERİF, Kamuran (1930).Afyon Türkiye’de ve Dünya’da, Ankara: İktisat Vekâleti Yayınları.
- TARIMAN, Celal (1946) “Afyon Ekimi” Çiftçi, , (2:13): 3-4.
- TBMM Albümü 1920-2010, C. 1
- TBMM Zabıt Ceridesi, C. 6, İçtima:2, 15 Aralık 1928.
- TBMM Zabıt Ceridesi, C. 9, İçtima:1, 3 Temmuz 1932.
- TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası (1974). Haşhaş Ekiminin Yasaklanması Hakkındaki Görüş ve Önerileri, Ankara.
- YURTMEN, Vahdi (1956). “Haşhaş ve Afyon”, Toprak Mahsulleri Ofisi Dergisi, (18): 8-12.